

1. Bevezetés

Madách Imre korának, a 19. század első felének évtizedei a polgári kort megalapozó jogeszmék dinamikus fejlődésének időszakát jelentették azzal együtt, hogy az akkori késő rendi társadalom és jogrendszer még a feudális (rendi) intézményeket volt kénytelen alkalmazni, s ezen az 1848. évi törvények is csak részben tudtak változtatni. Ennek a kultúrharcnak (reformkornak) számos vetülete igazolja azt, hogy egy állam jogrendszerének átalakítása lényegében sajátos harc a meggyökeresedett múlt és a még csak eszmei jövő között. Erre a bírósági szervezettel kapcsolatos jogalkotási kísérletek különösen jó példát szolgáltatnak; e helyt a gyakorlatból kevésbé ismert vármegyei táblabírói intézménnyel foglalkozunk.¹

2. Reformkori intézmények

Az 1790–1791. évi törvényeink – a rendi alkotmányosság és a függetlenség deklarálása mellett (10. tc.)² – több ítélezési tárgyú cikkelyt is tartalmaztak. Finkey Ferenc százötven évvel később – a Debreceni Tisza István Társaság tagjává választásakor tartott székfoglalójában – e szavakkal méltatta a jelentőségüket:

„ez az országgyűlés a hazai jogfejlődés szempontjából egyike a legnevezetesebbeknek és legjelentősebbnek az 1848 előtti alkotmánytörténetünkben. Ez az országgyűlés rövid kilenc havi tartam alatt 74 törvénycikket alkotott, melyek, ha gyakorlatilag nem lettek is valamennyien eredményesek, de sok közülök mégis – egyik elvi magaslata miatt, másik a magyar jog tényleges fejlesztése szempontjából is – nagyjelentőségű lett és előre vitte a magyar jogéletet.”³

Az 1791. évi 12. törvénycikk lényeges konstitucionális garanciaként tiltotta az államszervezet törvényen kívül történő megváltoztatását, miáltal elvben kizárta az uralkodói vagy egyéb elhatározásból eredő – például pátenssel megvalósuló⁴ – új fórumoknak az országgyűlés hozzájárulása nélküli alapítását. A 39. törvénycikk a Magyar Királyi Curia székhelyét Budáról újra Pest városába helyezte át,⁵ az 56. törvénycikk pedig ismét a Curiahoz utalta a felségsértési és hűtlenségi pereket a delegált bíraskodás helyett. A visszavont jozefinaius reformokból és a *Novus Ordo*-ból származott azon változás, amellyel a 43. törvénycikk rendi állástól függetlenül, általában lehetővé tette az elsőfokú ítélettel szembeni perorvoslatot.⁶ Az országgyűlés egyúttal kilenc regnicoláris bizottmányt küldött ki a további törvényhozási tárgyak egyes részeinek kidolgozása végett, ebből a hatodik a bírósági szervezet és eljárás korszerűsítését kapta feladatul (67. tc.). Ezt később az 1827. évi 8. törvénycikk is fenntartotta.⁷

Antal Tamás*

A vármegyei táblabírói intézmény

A magyarországi esküdtszék előképe(?)

A századforduló után az 1807. évi 9. törvénycikk és az 1836. évi 45. törvénycikk foglalkozott a királyi tábla tanácsaival és hatáskörével, míg az 1830. évi 6. törvénycikk szerint az elsőfokú bíróságoknak a törvényhozási időszakban is ítélniük kellett, szemben azzal a joggyakorlattal, amely ekkor teljes törvénykezési szünetet tartott. A reformkor végén olyan jogszabályok is keletkeztek, amelyek már a bírósági struktúra és hatáskörök módosítását jelentették: az 1836. évi IX. és X. törvénycikk a községi bíraskodásról és az úriszékekről, a XVIII. törvénycikk a vásári bíraskodásról, továbbá az 1840. évi XV. törvénycikk a Curia részét képező váltófeltörvényszék és a váltótörvényszékek szervezéséről, míg a XXII. törvénycikk a csődeljárásról rendelkezett.⁸

Madách Imre korában a magyar bírósági rendszer világi fórumai két nagyobb típusba voltak sorolhatók: az országos vagy királyi bíróságokéba, amelyek területi illetékessége nem csak egyetlen törvényhatóságra terjedt ki (M. Kir. Curia, tárnoki szék, kerületi táblák, bányabíróságok), valamint azokéba, amelyek szervezetileg és költségvetésszerűen egy-egy törvényhatósághoz tartoztak (a vármegyei bíróságai, a szabad királyi városok és egyéb privilegizált városok bíróságai, a kiváltságos kerületek fórumai), illetve úriszéki vagy községi jellegűek voltak.

Ami a vármegyei bírósági szervezetet illeti, három szintjük különült el az 1729. évi 35. törvénycikk nyomán: a szolgabírói szék, amelyen a szolgabíró az esküdtjével járt el,⁹ az alispáni szék, ahol az alispán, egy szolgabíró és az esküdtje ítélt, végül a *sedria*, amelyet a főispán vagy az alispán elnökletével tartottak, és azon rendszerint részt vettek a táblabírák (*extraordinarii assessores*), a szolgabírák (*judices nobilium, judlium*) és az esküdt nemesek (*jurassores*) is. Madách nógrádi jogászként az utóbbiban volt érintett. Közös vonásuk e fórumoknak többek mellett, hogy társasbíráskodóként működtek, vagyis – követve a jogszolgáltatási hagyományokat és a közép-európai évszázados szokásjogokat – nem egyesbíró járt el a konkrét ügyben, hanem az elnök bírótársakkal ítélt. A mai korról szemben ez a gyakorlat volt természetes a múltban, ame-

* Antal Tamás PhD, habil. tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék, ORCID: 0000-0002-3874-5978

lyet a szokásjogi ítélkezés, valamint a *sentencia* legitimitása tett szükségessé. Az előbbi azt jelentette, hogy a 19. század elejéig – Poroszország kivételével – nem léven befejezett átfogó kodifikáció és a társadalom széles körében elterjedt írásbeliség, a középkor óta a partikuláris szokásjog uralta a világi joggyakorlat nagy részét, így nemcsak a tényeket kellett „megtalálniuk” a bírának (legyenek ők királyiak, tartományiak, hűbériek, városiak, földesúriak stb.), hanem az alkalmazandó jogi normákat is (*Rechtsfindung*).¹⁰ A jogtalálás bevett módja a bírótársak konszenzusa volt, ami pertechnikailag többféle úton is létrejöhett.

Mindezeknek megfelelően maga a *sedria* is társasbíróság volt. Az 1444. évi 10. törvénycikk akként rendelkezett, hogy azon vármegyékben, ahol alispán létezett, melléje és a szolgabírák mellé további négy nemes ember volt választandó. Az 1492. évi 53. törvénycikk ezt a rendelkezést módosította azzal, hogy elhagyta a négy nemes követelményét, de az 1528. évi 4. törvénycikk visszaállította a korábbi rendet, és ismét szükséges lett a vármegye közönségéből választott ülnökök jelenléte; a számuk pedig megnőtt 6–12 főre a vármegye kiterjedése szerint.¹¹ Esküdt ülnököknek nevezték őket: rövidített latin elnevezéssel *jurassores*nek. Az ő feladatuk eredendően nem az ítélkezés volt, hanem hogy a szolgabírák munkáját segítsék az eljárás szakaszaiban, főként a tudományvétel és a bűnvádi nyomozás során. A gyakorlatban a szolgabírák nem vettek részt teljes számban a *sedrián*, az esküdtjeik még kevésbé. A 17. század elejétől Magyarország azon részeiben, ahol a pozsonyi törvénycikkek hatálya fennállt, kétféle ülnök működött a megyei törvényszéken: a rendes esküdtek (*ordinarii jurati assessores*) mint a szolgabírák segédei, másfelől az 1613. évi 24. törvénycikk alapján a vagyonosabb nemesek közül választott rendkívüli ülnökök (*extraordinarii assessores*), akiket a 18. században már táblai ülnököknek vagy táblabíráknak (*judices tabulae, tabulae judicariae assessores*) is hívtak.¹²

A *sedria civilium* (polgári, magánjogi törvényszék) elnöke az alispán (*vicecomes*), a *sedria criminalium*é (büntető törvényszéké) pedig elsősorban az alispán vagy a másodalispán (*subvicecomes*) volt. Az utóbbi a *sedrián* rendszeren a *notarius* tisztét töltötte be, de már a 18. században lehetővé tették számára az alispán helyettesítését ott is. A 19. században széles körben bevett gyakorlat volt, hogy a polgári *sedrián* az alispán, a büntető törvényszéken a másodalispán látta el az elnöklés feladatát. Az 1843. évi első – esküdtszék nélküli – eljárási törvényjavaslat fenn tartani szándékolta ezt az üzust az ítélőszékről szóló fejezetében.¹³ Ennek ellenére a másodalispáni hivatal nem létezett mindenütt; több vármegyében csak a reformkor éveiben szervezték meg. Csongrádban például csupán 1843-tól töltötték be ezt a tisztséget.¹⁴ A *sedrián* a szolgabírák száma közismerten négy volt a középkorban,¹⁵ a 17. századtól azonban rendre két-három jelenléte is elegendőnek bizonyult, a reformkorban pedig több helyen csak a központi szolgabíró részvételére tartottak igényt, igaz, az esküdtjével, mely utóbbi a törvényes közhitelesség (*legalis testimonium*) szempontjából bírt jelentőséggel. A szolgabírák száma egyébként ekkor attól függött,

hogy a vármegyét hány járásra, azokat pedig hány körzetre, *circulus*ra osztották, így akár húsz szolgabírája is lehetett egy megyének.

A táblabíró – mint rendkívüli *jurassor* – intézményének elterjedésével a rendes *jurassorok* egyre jobban kiszorultak a *sedriáról*, s inkább csak az előbbieket helyettesítésének funkciójával bírtak, illetve a törvényes biztonság biztosítását végezték, legalábbis a bíróságon. Táblabíró nélkül törvényszék nem volt tartható. Általában legalább négynek a jelenléte szükségeltetett kezdetben, ennyiben emlékeztetett a klasszikus *judlium*ra, de ennél magasabb számra is volt példa. A gyakorlatban csak néhány táblabíró jelent meg egyszerre, a többi a rendes *jurassorok* helyettesítették. Az 1613. évi 24. törvénycikk szerint még a vármegye közönsége választotta a táblabírákat, de egy évszázad múltán már elterjedt, hogy a főispán nevezte ki őket. A 19. században törekvések mutatkoztak arra, hogy a kinevezés helyett a nemesi közgyűlés válassza a táblabírákat, mint a tisztségviselőket általában. Ezt néhány helyen sikerült is elérni, de csak a korszak végén, akkoriban, amikor Madách is betöltötte ezt a tisztséget. Az 1843. évi első eljárásjogi javaslat szintén e mellett tört lándzsát.¹⁶ A gyakorlatban mindez úgy alakult, hogy a főispán által kinevezett táblabírák közül, akik száma megyénként ténylegesen 100 és 500 között mozgott (!), a vármegyei kisgyűlés állította össze évenként vagy negyedévente azok jegyzékét, akik a *sedria* tagjai is lettek. Az utóbbiak munkájukért fizetést is húztak, a többiek esetében a kinevezés tiszteletbeli megbízatást jelentett. A bírói joghatóság elnyeréséhez a tisztújító közgyűlésen esküt kellett tenniük. A 19. századi *sedriákon* többnyire 6–8 fizetési táblabíró működött, de ennél többre és kevesebbre is adódott példa, és olyan vármegye is létezett, ahol a fizetési táblabírák nem különültek el a többitől, ugyanakkor egy személy akár több megyében is kaphatott ilyen tiszteletbeli státuszt.¹⁷

Egy, a Helytartótanács által 1817-ben kibocsátott rendelet szerint¹⁸ a „fizetéssel való Tábla Bírák hivatalokhoz képpent minden nap, az Ünnepek és Vasárnapi napokat kivéven valamelyik Alispán Elölülése alatt egy Jegyzőt melléjek vévén öszve ülni tartozzanak, ahol is Polgári ’s Bűn, úgy Tiszti, valamint Urbarialis Pörök, továbbá Ár-vák és adószedők nem különben commissariatica bélik meg vizsgálásában munkálkoganak [sic!] ’s mind ezekről rendes Jegyző Könyvet vigyenek”.¹⁹ A táblabírák tehát nemcsak a törvényszék munkájába kapcsolódtak be, hanem a közigazgatásban is részt vettek bizottságok tagjaként vagy egyéni megbízással.

Érdemes itt a képesítésről is szót ejteni. A *sedria* tagjaitól a kor nem követelt igazolt jogi szakmai végzettséget, vagy gyakorlati ismeretet bizonyító vizsgát, elég volt, ha valószínűsítette a táblabíró vagy az esküdt a hazai jog szabatos ismeretét (*juris patrii exactam notitiam*). Az 1840. évi váltótörvény tett ez alól először kivételt. Ugyanakkor a főispánok rendszerint jogi végzettségű, vagy praktikus jogász ismeretek birtokában lévő nemeseket, különösen ügyvédi oklevéllel rendelkező férfiakat neveztek ki táblabírákká. Az 1843. évi javaslat szerint a törvényszéki ülnököket és a tervezett perbefogó szék tagjait rendi ho-

vatartozástól függetlenül, vagyoni cenzus és „elegendő törvénytudomány” alapján kellett volna választani.²⁰ És valóban, mindezt Madách életútja is alátámasztja: 1841-ben fejezte be Pesten jogi tanulmányait, 1842-ben szerzett ügyvédi oklevelet, egyszersmind tiszteletbeli aljegyző lett Nógrád vármegyében, majd 1843-ban bejegyezték a vármegye hites ügyvédei közé, 1844 januárjában pedig – szokatlanul fiatalon – táblabírói kinevezést nyert. Két évvel korábban még csak kötelességének érezte, hogy tehetségéhez képest részt vállaljon a közéletben, 1844-ben viszont már harsányan szerepelt a megyei nyilvános eseményeken, amihez „parlagi táblabíró” címét is felhasználta.²¹

A *sedriából* megyénként nemcsak egy létezhetett, hanem a helyi igények szerint olykor több is az 1848. évi XI. törvénycikk értelmében. Pest vármegyében például Pest szabad királyi városán kívül Kecskeméten és Kalocsán működött törvényszék a korszakunk legvégén.²² Előfordult, hogy a székhelye változott meg: Madách vármegyéjében, Nógrádban például 1763-ig felváltva Losonc és Szécsény, majd 1790-ig Szügy, azután Balassagyarmat volt a bíróság és a vármegye központi szerveinek székhelye.²³ A 17. században az alispán néhány táblabíróval és *jurassorral* mint rendkívüli bíróság községről községre járva is ítélezhetett, ezt nevezték cirkálásnak. (Az előzménye talán az 1527. évi 6. tc. volt, amely a gonosztevők és pártfogóik üldözéséről és megbüntetéséről rendelkezett.) A nemesek bűnvádi ügyei ugyanakkor csak a *sedrián* voltak elbírálhatók, míg a nemtelenek ügyeiben a *ius gladii*vel ténylegesen felruházott más fórumok (sz. kir. városok bíróságai, kiváltságolt oppidumok magisztrátusai, egyes úriszékek) is eljárhattak. A pallosjogú úriszékek felett a vármegyék gyakorolták ugyan a felügyeletet, de kifejezetten nem képezték részét a megyei fórumoknak. Ez abban nyilvánult meg, hogy legalább három táblabírónak részt kellett vennie az ilyen úriszéken, amelyre egyébként egy szolgabíró és az esküdtje is hivatalos volt.²⁴ A pallosjogú uradalmak külön ügyéssel és jegyzővel is bírtak, de az elnöklést az egyik táblabíró látta el. Olykor az úriszéki ítéletek a büntető *sedria* elé kerülhettek másodfokon, bár ez inkább kivételes eljárásnak számított.²⁵

Mindazonáltal a *sedria* nem állandó jelleggel működő bíróság volt, hanem időszakos. Az 1729. évi 35. törvénycikk éppen ezért létesítette az alispáni széket és a szolgabírói széket a kisebb pertárgyértékű ügyek gyorsabb elintézése érdekében. A középkor végén rendszeren egy nap alatt kellett az ügyeket eldönteni, 1563-tól azonban már több napon keresztül is ülhettek törvényt az alispánok, kivéve a *juristitumok*, azaz a törvényszünetek időszakait (1723. évi 29. tc.), valamint az ún. dekretális napokat, amelyek még Szent László korában lettek megállapítva. Az 1844. évi VIII. törvénycikk viszont úgy intézkedett, hogy az utóbbiak közül azon napokon, amelyek már megszűntek ünnepek lenni, a bíróságoknak működniük kellett. Mária Terézia egyik rendelete szerint (1768) elvileg annyiszor kellett *sedriát* tartani, ahányszor szükségesnek mutatkozott. A 19. század első felében Pest vármegyében például egy- és kétheti tartamú *sedriák* is előfordultak az ügyek szaporodtára tekintettel.²⁶ Az 1840. évi XXII. törvénycikk pedig egyenesen úgy rendelkezett, hogy az alis-

pánnak, mihelyt a panaszlott részéről bizonyításra irányuló csődületi folyamodvány érkezett hozzá, a törvényszéket a rendes időszakon kívül is össze kellett hívnia. A gyakorlatban egy öttagú választmány látta el az iratok folyamatos bevitelét és kiadását csődügyekben, amelyből egy tag táblabíró volt.²⁷

3. Az esküdtbíráskodás kérdései

Ha a táblabírói intézményt jogilag összegezzük, akkor tehát olyan személyeket látunk, akik valamilyen magasabb társadalmi kvalifikációnak feleltek meg, birtokos nemesek vagy korabeli nobilis értelmiségiek voltak, és a róluk felvett jegyzékekből a vármegye nemesei választották ki azokat, akik bírótársakként a törvénykezési munkában is részt vettek. Mindez kétségtelenül emlékeztet az angol esküdszék lényegére. Feltűnt mindez Szemere Bertalannak is, aki napnyugati utazása után,²⁸ mely alatt saját szemével láthatta az angol és a francia típusú esküdszékeket,²⁹ az 1843–1844. évi országgyűlésen – a karok és rendek 146. kerületi ülésén – a bűnvádi eljárási javaslat vitájakor, 1844. január 26-án hangot is adott véleményének:

„én azt vallom, hogy, ha van alkotmány, melybe könnyű beszöni az esküdszék intézetét, ilyen a mienk. Hisz eltérve attól, hogy bíránk eddig a megyékben csak nemesek lehettek, vajon mely országnak bírái közt van annyi hasonlatosság, mint táblabíráink testülete s az esküdszékek, a perbefogást megrendelő közgyűlés s a vádjury, törvényszéki táblabíráink s az ítélő jury közt? S nincs-e minden megyében 100–500 független táblabíró, kik mind nemesek ugyan, de nem mondhatni róluk, hogy törvénytudók is volnának? S a független bírák száma országszerte nem megye-e föl 8–10.000-re? Ne függjön kinevezésök a főispántól, ne legyenek kötve nemességhez s törvénytudáshoz, ítéljenek sorban sors szerint és meggyőződésökhöz képest, hozassék be a visszavethetési jog, és íme e módosításokkal az esküdszék köztünk fel van állítva, mert az alapelem, t.i. [a] szabad és független emberek ítélete, jelen van alkotmányunkban.”³⁰

Madách Imre szintén az új bírósági modellt támogatta: a Széchenyi Istvánhoz közel álló *Jelenkor* című lapban 1846-ban közzétett egyik írásában (*Válasz a nyílt levélre a centralizáció ügyében*), melynek témája a centralista–municipalista vita volt, vezéreszméjével, a polgári centralizáció gondolatával mind elméletileg, mind gyakorlatilag a legszorosabban együtt járóknak minősítette az esküdszék intézményét, amelyet első helyen emelt ki a hatékony sajtó, a népképviselői választójog, az évenkénti országgyűlés, az aktív peticionálás és az angol mintájú „népgyűlések” követelése előtt.³¹ Az esküdszék mellett érveit önálló beszédben is kifejtette Nógrád vármegye közgyűlése előtt 1843-ban. Ebben többek között egyenesen így fogalmazott: „a büntetőtörvénykönyvünk sine qua non-jának kívánom én az esküdszékeket említeni”. A lehetséges intézményi változatok közül ő az angliait ja-

vasolta, ugyanakkor a szóban lévő megyegyűlés többsége még csak a nemesi esküdtszék bevezetését támogatta, a rendi jogállásra tekintet nélkül – vagyis a teljes polgári jogegyenlőség elvén nyugvót – nem. Madách a bécsi és budai kormányzésekkel szembeni bizalmatlanságának is hangot adott, amikor az esküdték megvesztegethetetlenségét emelte ki érényként érveiben.³²

Az esküdtszék ügyében egyébként a változást még a „szatmári tizenkét pont” indította el, melyben 1841-ben Somogyi Antal és Darvay Ferenc társaikkal az esküdtbíráskodás bevezetését követelték, mind a vád-, mind az ítélkező esküdtszékét.³⁴ Az országos liberális ellenzék mérvadó személyiségei általában támogatták, így – a sajtószabadság céljával egybeforva – mind szélesebb értelmiségi körben hirdették ennek az intézménynek és a szabad sajtónak a civilizációteremtő erejét (pl. Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Vay Dániel, Kuthy Lajos, Szalay László, valamint az *Ungarn im Jahre 1841* című, Lipcsében a Mayer und Wigand által kiadott pamflet anonim szerzője is),³⁵ de az újkonzervatívok figyelmét sem kerülte el.³⁶ Az éppen ez időben fel lendülő magyar jogi szakirodalomban a vármegyei táblabírák büntető anyagi és eljárásjogi nézeteit, reflexióit is rendre publikálták, akárcsak a közvéleményt élénken formáló *Pesti Hírlapban*.³⁷

Mindebből érzékelhető, hogy az esküdtbíráskodás nem csupán szoros értelemben, az igazságszolgáltatás mikéntje szempontjából bírt jelentőséggel a reformkori vitákban, hanem része volt a tágabb közjogi átalakulásról formálódó államelméleti diskurzusoknak, ideértve végső soron a parlamentáris kormányzás hazai értelmezési lehetőségeit is.

E ponton talán érdekes röviden számba venni, miszerint a magyar jogrendszerben volt-e korábban példa arra, hogy az esküdtszékhez bármiben is hasonló intézmény szerepelt törvényeinkben? Réső Ensel Sándor szerint I. Lajos királyunk, miután a tűz- és vízpróbákat megszüntette, rendelkezett a bűnvádi nyomozásban tizenkét lelkiismeretes, a nép bizalmát élvező ember részvételéről, akik közül négy „királyi nemes hivatalnok” volt. Megemlíti

még, hogy II. Rákóczi Ferenc Pásztó lakosainak engedtlenségi ügyében, a gyöngyösi táborban úgy rendelkezett 1704-ben: a bírójuk tizenkét esküdttel személyesen

jelenjen meg előtte.³⁸ Ez utóbbi azonban nézetünk szerint nem a törvénykezésre, hanem a városi tanácsra történő utalás. Az ügy hátterében egyébként egy, Heves vármegye történetében valóban dokumentált, 1704 nyarán történt incidens állhatott, melyben egy bírói ítélet nyomán a fejedelem által elrendelt birtokba iktatást a pásztóiak tetteleg megakadályozták.³⁹

Mindenesetre az bizonyos például, hogy III. Andrást az 1298. évi dekrétumának 44–45. cikkelyeiben a tudományvételek tárgyában – hatalmaskodási ügyekben – úgy rendelkezett, mely szerint a bizonyítást 12 esküdt nemes (köztük 4 szolgabíró) előtt kell elvégezni, tehát valószínűleg bírói közgyűléseken.⁴⁰ Az 1351. évi 23. törvénycikk szerint a vallomások felvételét a vármegyék vagy a kerületek nemeseinek egybegyűjtésével, tudakozás útján kellett tenni a király, a nádor vagy az udvarbíró levelei szerint. Az 1500. évi 10. törvénycikk akként szólott, hogy

„a tizenhat esküdt ülönkön kívül, kiknek a törvényszéken jelen kell lenniök, válasszon a királyi

felsőség a főpap urak közül négy, és a báró urak közül is ugyanannyi jogtudóst, akik tudásukkal a többiek fölött kitűnnek, és ezeknek a nagy és egész nyolczados törvényszékeken mindnyájoknak jelen kell lenniök. A jövőre állandóan tartandó rövid törvényszékeken pedig csak tizenketten tartoznak közülök bennülni, egymásközt kölcsönösen váltakozván.”

Az 1514. évi 4–6. törvénycikkek pedig a keresztesek által okozott kárt mérették fel 12 becsületes nemes által. Az 1514. évi 33. törvénycikk a gonosztevők kifürkészését és összeírását bízta ugyanannyi választottra, az 1527. évi 6. törvénycikk pedig elrendelte: „az ország egyes vármegyéiben válasszanak a rákosi eskü alatt a megyei ispánok és szolgabírák mellé tizenkét becsületes nemes, akiknek kötelessége legyen minden tolvajt, rablót, gyújtogatót,

Nógrád vármegye címere³³

varázslónőt, gyilkost és más hasonló gonosztevőket hűségesen kinyomozni és összeírni, akiket aztán az illető vármegyei ispánoknak érdemük szerint minden kegyelem nélkül meg kell büntetniök” – itt nem lehet nem megemlíteni a legalábbis hasonlóságot az 1166. évi angliai törvénnyel, az *Assize of Clarendon*-nal.⁴¹ Az 1514. évi 38., 39. és 52. törvénycikk szintén tizenkét fős testületet nevezett meg a jobbágynyelvezés során bántalmazott nemesek elődjának s egyéb kárainak megtérítésére. Az 1548. évi 42. törvénycikk a sanyargatott jobbágnyelvezésének engedélyezési eljárásában állapított meg vármegyénként 6 vagy 12 nemes esküdtet, akik elé a földesurat meg lehetett idézni, bár ez az eljárás az alispán és a szolgabírák előtt is folyhatott.

Noha ezekben a cikkelyekben ugyan rendre megjelenik a jellemző szám, azonban nem a rendszeres törvénykezésben, hanem jobbára speciális jelleggel. Az angol mintájú középkori esküdtshöz valószínűleg nem volt közük, de a ténytalálás – olykor esetleg a jogtalálás is – láthatóan feladatuk volt. Nem tudható, miként jártak el ténylegesen; a történelmi idősíkot és a geográfiát is figyelembe véve talán inkább a szerbiai társasbírói intézményhez, a *porotához* hasonlítottak, amely II. (Dusán) István cár 1349–1354. évi – bizánci és szerb jogot kompiláló – törvényeiből ismert, bár a témához kapcsolódó 151–154. cikkelyekben írtak értelmezése és gyakorlata máig vitatott.⁴²

4. A reformkor után

A reformkor törekvései 1848-ban érték be, már ami az áprilisi törvényeket illeti. Ezek azonban a hazai bírósági szervezeten nem sokat változtattak: a földesurak bíraskodási jogát szüntették meg – érintette ez a sommás szóbeli és mezőrendőrségi pereket, valamint az úri hatóság elé tartozó bűnpereket –, továbbá ezzel együtt a nemesek és nem nemesek közti különbségtételt, illetve létrehozták ugyan törvényszékeként az esküdtshöz, de csak a sajtóvétségek szankcionálására,⁴³ anélkül azonban, hogy a jövő jogszolgáltatásának kereteit jól láthatóan kirajzolták volna, elmentve a népképviselő és a felelős kormányzás markáns intézményeivel – akár éppen az igazságügy terén.⁴⁴

A birodalmi neoabszolutizmus első korszaka után, 1861-ben ideiglenesen helyreállított fórumaink – bennük a vármegyei bírótárseszküdtek – így jórészt a kiegyezésig, pontosabban 1868-ig megmaradtak: „az igazságkiszolgáltatás érdekében szükségesnek találattik, miszerint a megyei törvényszékeknek, jogérvényes bírói határozat hozatalához, az illető alispán vagy helyettesének elnökelete alatt, legalább négy törvénytudó és állandó tag járuljon” (*Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* 27. §). Majd az 1868. évi *Polgári törvénykezési rendtartással* elindított igazságügyi reform a bírák kinevezését az 1869. évi IV. törvénycikkkel a király hatáskörébe utalta, miáltal a választott vagy meghívott törvényszéki táblabírák ideje mindenkorra véget ért.

ANTAL, TAMÁS

Die Sonderrichter der Komitatsgerichte. Das Vorbild für das ungarische Geschworenengericht(?)

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Studie fasst das System der spätfudalen Kommunalgerichte in den ungarischen Komitaten zusammen, mit besonderem Augenmerk auf die Männer, die *Judices tabulae* genannt werden und außerordentliche Richter an den Komitatsgerichten oder an den vom Vizepräfekten geleiteten örtlichen Strafgerichten waren. Ihre Beteiligung an der Gerichtsbarkeit war wichtig, da sie offizielle Zeugen oder Beisitzer der Gerichte *sedria* waren. In diesem Fall handelte es sich überwiegend um

adelige Laien, aber diejenigen, die als Anwälte ihrer Zeit qualifiziert waren, konnten besondere Mandate erhalten, um als stellvertretende Richter zu fungieren selbst formelle rechtliche Schritte einleiten. Als Laien ähnelten diese Herren ein wenig den aus den westeuropäischen Staaten bekannten Geschworenen, wie auf den Sitzungen des ungarischen Feudalparlaments während der Debatte über die Strafprozessordnung von 1843 betont wurde.

ANTAL, TAMÁS

The Special Judges of the County Courts. The Model for the Hungarian Jury Court(?)

(Abstract)

The present study summarizes the system of late feudal local courts in the Hungarian counties with special regard to the men called *judices tabulae* (justices of the bench) who were extraordinary judges on the county tribunals or on the local criminal courts headed by the vice prefect. Their participation in jurisdiction was important as they were official witnesses or assessors of the court *sedria*, in this case they were mostly noble layman, but those who

were qualified to be lawyers of the age could be given special mandates to act as deputy judges and to take formal legal actions themselves. As laymen these gentlemen were a bit similar to jurors known from the Western European states as it was emphasized on the sessions of the Hungarian feudal Parliament during the debate of the Bill of Criminal Procedure of 1843.

- ¹ E tanulmány első fejezete először az alábbi helyen jelent meg: ANTAL Tamás: A vármegyei bíróságok a reformkorban, különös tekintettel a táblabírói intézményre (Madách Imréről emlékezve). In BADÓ Attila (szerk.): *Emlékkönyv Heka László egyetemi docens 65. születésnapjára*. Szeged, 2024. SZTE Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet, 9–15. p.
- ² MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai, 16–20. század*. (Jogtörténeti Értekezések 51.) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 40–52. p.
- ³ FINKEY Ferenc: *Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója*. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai. VIII. kötet, 8. füzet. Szerk. Szádeczky-Kardoss Tibor). Debrecen, 1942. Stúdium Könyvkiadó R.-T., 3. p.
- ⁴ HORVÁTH Attila (szerző és szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszerzői Egyetem, 382–383. p. (Mária Terézia 1740 és 1780 között 2340-ét, II. József tíz év alatt több mint hatezret, I. Ferenc harmincegy év alatt ötezret bocsátott ki.)
- ⁵ MEGYER-PÁLFFI Zoltán: A Kúria helyszínei és épületei háromszáz év tükrében. In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYER-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest, 2023. Kúria, 192. p.
- ⁶ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A Kúria szervezete és működése (1723–1868). In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYER-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest, 2023. Kúria, 20–21. p.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. Multiplex Media–Debrecen University Press, 103–104. p.
- ⁷ ERDŐDY Gábor: A rendszeres országgyűlési bizottsági munkálatok hazai és nemzetközi kontextusa. In HEIL Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez*. (Jogtörténeti Értekezések 62.) Budapest, 2023. Gondolat Kiadó, 11–28. p., különösen 11–22. p.
- ⁸ PÉTERVÁRI Máté: Az első magyar csődtörvény országgyűlési vitája és a szabályozást meghatározó alapelvek. *Glossa Iuridica*, 2021. 4. sz. 245–269. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: „Csalfa áméttatások által többeket megkárosított”. *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban*. (Jogtörténeti Értekezések 59.) Budapest, 2022. Gondolat Kiadó, 117–118. p.
- ⁹ BATÓ Szilvia: „A járásbeli tiszttség által megítélt bűnügyek”. *A szolgabírói szék büntető jellegű bíráskodása a Békési járásban (1843–1845)*. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 2.) Szeged, 2010. Pólay Elemér Alapítvány, 19–47. p.
- ¹⁰ RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. (Opera Iurisprudentiae 1.) Szeged, 2011. Pólay Elemér Alapítvány, 584–585. p.
- ¹¹ HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899. Magyar Tudományos Akadémia, 79–82. p.
- ¹² MEZNERICS Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 1.) Budapest, 1933. Sárkány-nyomda, 7–8. p. Vö. TORDAY Lajos: *A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században*. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 2.) Budapest, 1933. Sárkány-nyomda.
- ¹³ FAYER 1896–1902. I. 155–156. p.
- ¹⁴ SÁFRÁNY Tímea: Tisztújítások és tisztviselői karrierutak a reformkori Csongrád vármegyében. *Századok*, 2022. 3. sz. 531–561., különösen: 533., 556. p.
- ¹⁵ Az árpádkori és az Anjou-kori szolgabírákról részletesen ír BÉLI Gábor: *A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka, 1268–1351*. Budapest–Pécs, 2008. Dialóg-Campus.
- ¹⁶ FAYER 1896–1902. I. 155–156. p.
- ¹⁷ MEZNERICS 1933. 13–14., 19. p.; SÁFRÁNY 2022. 558. p.
- ¹⁸ A Helytartótanács igazságügyi igazgatási, rendeletalkotó tevékenységéről ír BATÓ Szilvia: Adalékok a bírósági igazgatás 1848 előtti történetéhez. *Jogtörténeti Szemle*, 2011. 2. sz. 9–18. p.
- ¹⁹ SÁFRÁNY Tímea: *A fizetési táblabíró feladatköre Klauzál Gábor hivatali pályájának első három éve alapján*. – A szerző az MNL CsML SzL IV. A. 3. a. 42/1818. levéltári iratszámra hivatkozott (Csongrád Megyei Levéltár). A 2020 áprilisában közzétett tanulmány lelőhelye a *Klauzál Gábor Társaság* honlapja [2023. július 28.] <http://klauzal.hu/cikk/861.html?PHPSESSID=ad512b-2c7547eb9d908cf62d202f0532>.
- ²⁰ FAYER 1896–1902. I. 153–156. p. Vö. uo. I. 376–378. p.
- ²¹ KERÉNYI Ferenc: *Vörösmarty – Petőfi – Madách. Tanulmányok*. Budapest, 2022. Osiris Kiadó, 220–223. p.
- ²² DOMBÓVÁRY Géza: Törvénykezés. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye II. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, 1911. Országos Monográfia Társaság, 324. p.
- ²³ REISZIG Ede: Nógrád vármegye története. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, 1911. Országos Monográfia Társaság, 477., 485. p.
- ²⁴ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. (Kiegészítő jegyzetek: BÉLI Gábor.) Zalaegerszeg, 1996. Zala Megyei Bíróság–MJE Zala Megyei Szervezete, 98–100. p.
- ²⁵ MEZNERICS 1933. 31–32. p.
- ²⁶ Uo. 21. p.
- ²⁷ PÉTERVÁRI 2022. 261. p.
- ²⁸ CSORBA Csaba: Szemere Bertalan nyugat-európai utazása (1836–1838). I. kötet. In RUSZOLY József (szerk.): *Szemere Bertalan és kora*. Miskolc, 1991. Szemere Bertalan Alapítvány, 49–70. p.
- ²⁹ SZEMERE Bertalan: *Utazás külföldön*. Budapest, 1983. Helikon Kiadó, 160–161. p.
- ³⁰ FAYER 1896–1902. IV. 51. p.
- ³¹ BOTH Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtzéki rendelet. In BOTH Ödön: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 26.) Antal Tamás közreműködésével közreadja Ruszoly József. Szeged, 2009. Pólay Elemér Alapítvány, 93–94. p.
- ³² DIÓSZEGI SZABÓ Pál: „Nem bírok kiszámított ékesszólással...” – Az 1843–44. évi esküdtzéki vita és Madách Imre beszéde az esküdtzékek mellett. In MÁTÉ Zsuzsanna – VARGA Emőke (szerk.): *XXIV. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2017. Madách Irodalmi Társaság, 27–86. p.; DIÓSZEGI SZABÓ Pál: Szinopszis Madách Imre 1843–44. évi jogi reformprogramjáról. In BENE Zoltán (szerk.): *XXX. Madách Szimpózium*. Szeged–Balassagyarmat, 2023. Madách Irodalmi Társaság, 139–168., különösen 146–149. p.
- ³³ Kép forrása: Cserna Károly grafikája [részlet]. In *Oszták–Magyar Monarchia írásban és képekben*. Magyarország VI. kötete: Felső-Magyarország (II. rész). Budapest, 1900. Magyar Királyi Államnyomda, 111. p.
- ³⁴ RÁCZ István: *Az 1841. évi szatmári 12 pont*. (Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominata. Tomus II.) Debrecen, 1955. KLTE, 122–123. p.
- ³⁵ TARNAI János: A sajtótörvény keletkezésének története. *Jogtudományi Közlemény*, 1912. (május 31.) 22. sz. 187–193., különösen 188. p.; BATÓ Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 29.) Szeged, 2010. Pólay Elemér Alapítvány, 31., 53. p.
- ³⁶ BATÓ Szilvia: Megjegyzések a magyar büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez. *Jogelméleti Szemle*, 2007. 1. sz. 1–33., különösen 13–14. p. <https://ojs.elte.hu/jesz/issue/view/552/394>.
- ³⁷ BATÓ Szilvia: Közvélemény és büntetőjog a reformkori Magyarországon. *Aetas*, 2001. 3–4. sz. 182–216., különösen 207. p.; BALOGH

Elemér: Progresszív elemek az 1830. évi büntetőjogi operátumban. In HEIL Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez.* (Jogtörténeti Értekezések 62.) Budapest, 2023. Gondolat Kiadó, 124–141., különösen 138–141. p.

³⁸ RÉSŐ ENSEL Sándor: *Az esküdszék Magyarországon.* Pest, 1867. Heckenast, 104–105. p.

³⁹ SZEDERKÉNYI Nándor: *Heves vármegye története IV. Egervára viszszevételétől, 1687-től 1867-ig.* Eger, 1893. Kiadja Heves vármegye közönsége. 141–142. p. Vö. MEZEY Barna: A Rákóczi-szabadságharc fejedelmi rendeleteinek típusai. In BENEDEK Ferenc – SZITA János (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VI.* Budapest, 1986. Tankönyvkiadó, 241–251. p.

⁴⁰ BÉLI Gábor: *Bírói közgyűlések Magyarországon 1273 és 1301 között.* In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére.* Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 97–116., különösen 107–108. p.

⁴¹ ANTAL Tamás: Az angol vádesküdszék eredete és a Clarendoni Törvénykönyv (1166). *Jogtörténeti Szemle*, 2023. 1. sz. 53–58. p. DOI: <https://doi.org/10.55051/JTSZ2023-1p53>.

⁴² ŠARKIĆ, Srđan: Constitutional Norms in Serbian Medieval Law. In BALOGH, Elemér (ed.): *Golden Bulls and Chartas: European Medieval Documents of Liberties.* Budapest–Miskolc, 2023. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law–CEA Publishing, 209–221., specially 218–219. p.; DOI: https://doi.org/10.47079/2023.eb.gbac.1_11. HEKA László: *A szláv népek joga.* Szeged, 2006. Pólay Elemér Alapítvány, 58–59., 164–167., 186–187. p.

⁴³ BOTH 2009. 106–118. p.

⁴⁴ ANTAL Tamás: Az igazságügyi osztály létrejötte a felelős magyar minisztérium szervezésekor (1848/49, 1867). *Diké. A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata*, 2022. 2. sz. 3–11. p. DOI: <https://doi.org/10.15170/Dike.2022.06.02.01>.

